

УДК 373.5.015.31:316.46

FEATURES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES OF CADETS**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ****Holiardyk N.A. / Н. А. Голярдик***Candidate of Psychological Sciences, associate professor / к. психол. н., доцент*

ORCID: 0000-0001-9624-7582

*National Academy of the State Border Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi, 29000**Національна академія Державної прикордонної
служби України ім. Б. Хмельницького, 29000*

Анотація. У статті окреслено специфіку розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів у освітньому процесі й створення психологічних умов для реалізації цього завдання. Метою статті є особливості формування та розвитку лідерських якостей курсантів.

Стаття спрямована на аналіз змісту та умов розвитку лідерських якостей курсантів як пріоритетну форму навчання задля зростання рівня їх професійної діяльності.

Ключові слова: лідерські якості, професійна діяльність, організаторські якості, професійна компетентність.

Вступ.

Підготовка кожної людини до ефективної професійної діяльності, до повноцінного життя у суспільстві, яке характеризуватиметься якісною взаємодією з іншими індивідами, – це пріоритетне завдання кожного навчального закладу. Саме тому освітній процес має бути так організований, аби кожен майбутній офіцер відчув сприятливі умови для самореалізації, для формування лідерських якостей або таких якостей, які в подальшому будуть корисними в професійній діяльності.

Правильна та логічна організація освітньої діяльності передбачає використання у своєму процесі лише ефективних та змістовних способів і форм навчання, що забезпечить навчальному закладу закономірно та сформувати лідерські якості майбутніх офіцерів під час професійної підготовки названої категорії людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням проблеми формування та розвитку якостей, які підтверджують лідерську позицію особистості, присвячено досить велику кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Ф. Бекон, Г.В.Ф. Гегель, Д. Локк, М. Монтень, Платон, Сократ, Г. Спенсер, Й. Фіхте, Г. Шелінг, Д. Юм), праксеології (Т. Котарбінський, Т. Пщоловський).

Питанням формування та розвитку організаційних або ж лідерських якостей присвячені наукові дослідження М. Боришевського, О. Ілліної, В. Моляко, В. Татенка та ін. Як предмет психологічного дослідження лідерські якості знайшли своє висвітлення в працях відомого українського ученого Л. Уманського та його наукової школи (С. Саричев, О. Чернишов та ін.).

Особливості формування лідерів, удосконалення умов для їхнього розвитку, а також шляхи підвищення рівня лідерських якостей і формування соціально активної особистості розглядають у своїх наукових розвідках Д. Алфімова, В. Пономаренко, А. Приятельчук, Т. Прохоренко, О. Тихомирова, М. Школяр та ін.

У сучасній українській педагогіці та психології розробляються проблеми організаційної психології, а саме: психологічна готовність до управлінської діяльності (Л. Карамушка), індивідуально-психологічні риси менеджера освіти (Н. Коломінський), соціально-психологічна регуляція організаційної діяльності (В. Казміренко, В. Третяченко, Ю. Швалб); управлінська культура керівника (С. Королук), формування навичок організаторської діяльності у майбутніх керівників прикордонних підрозділів (Л. Мотозюк, Є. Потапчук) та ін.

Однак, проблема формування лідерських якостей у курсантів, окреслення специфіки розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів у освітньому процесі й створення психологічних умов для реалізації цього завдання залишається недостатньо дослідженою.

Отже, **метою статті** є особливості формування та розвитку лідерських якостей курсантів. Стаття спрямована на аналіз змісту та умов розвитку лідерських якостей курсантів як пріоритетну форму навчання задля зростання рівня їх професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Підготовка курсантів – майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі – це планомірне поєднання теоретичних та практичних знань, це формування взаємовідносин у навчальній групі, це виховний процес, що в результаті кваліфікуємо як професійну військову підготовку курсантів. Сучасна військова підготовка набула проблемно-діяльнісного характеру, вона передбачає не просто надання курсантам певних теоретичних відомостей чи практичних навичок, а здобуття майбутніми офіцерами знань у процесі пошуку та діяльнісного підходу під час навчання і виховання.

Основним критерієм ефективності педагогічної системи професійної підготовки курсантів у військових закладах вищої освіти є навченість і готовність майбутніх офіцерів до виконання своїх функціональних обов'язків. Саме тому, на нашу думку, лідерські якості повинні дозволити офіцеру з високою ефективністю в майбутньому здійснити певне завдання під час виконання професійної роботи. Здійснення функціональних обов'язків майбутніми офіцерами в подальшій професійній діяльності може відбуватися у складних ситуаціях, тобто у таких умовах, які або значно ускладнюють досягнення поставленої мети, або є ризикованими для власного життя, або ж потрібно виконати роботи за дуже короткий проміжок часу тощо. Звичайно, такі ситуації передбачають, що курсант має бути підготовленим до усіх видів складної роботи, бути морально та психологічно стійкою особистістю, пройти якісну військово-професійну підготовку [1, с. 72].

Говорячи про особливості формування та розвитку лідерських якостей курсантів, окреслимо поняття готовності до професійної діяльності. Так, рівень готовності виконувати професійні обов'язки – це специфічне на надзвичайно

складне явище, яка характеризується перш за все соціальною, моральною та психологічною стійкістю особи із повністю сформованим світоглядом, наділеною вольовим характером, духовними цінностями, цілеспрямованою тощо.

Зважаючи на зазначені теоретичні дані щодо професійної готовності, зауважимо, що сучасний офіцер повинен виконувати всебічне забезпечення роботи підрозділу, тобто бути лідером та організатором усієї професійної діяльності.

Формування та розвиток лідерських якостей у майбутніх офіцерів – це свого роду основа професійної компетентності, набуття якої передбачає усвідомлення курсантом своїх прагнень до даної діяльності, прагнення до самовдосконалення тощо [2, с. 27-28].

Професійна компетентність – це здатність майбутнього офіцера продуктивно та кваліфіковано виконувати поставлені перед ним завдання відповідно до його кваліфікації, проявляється при застосуванні теоретичних відомостей в поєднанні з практичними навичками під час здійснення певних видів роботи, результатом чого буде досягнення бажаної цілі.

Складовими професійної компетентності є: суто професійна компетентність (спеціальна, технологічна, комп'ютерна, суб'єктна, правова, економічна та ін.); комунікативна професійна компетентність (комунікативна – здатність до співробітництва, соціально-перцептивна, діагностична, етична, емпатійна, соціокультурна, конфліктна та ін.); різностороння особистісна компетентність (психологічна, індивідуальна, аутопсихологічна, культурна, рефлексивна й ін.).

Враховуючи специфіку, властиву професії офіцера, професійні компетентності можна поділити на такі групи: військова компетентність; організаційно-педагогічна компетентність; морально-бойові якості [3].

А. Маркова, досліджуючи особливості професійної компетентності, виокремила чотири види, які стосуються фахівця будь-якої сфери діяльності, у тому числі і офіцерів:

1. Професійна компетентність, яку кваліфікують як спеціальну або професійну. Такий вид компетентності передбачає наявність у фахівців високий рівень професійних вмінь та практичних навичок.

2. Професійна компетентність, яка кваліфікується як соціальна. Такий вид компетентності передбачає вміння фахівців працювати в команді, спільно виконувати поставлені завдання, вдало взаємодіяти.

3. Професійна компетентність, яка кваліфікується як особистісна, тобто здатність фахівців до саморозвитку, самовдосконалення, прагнення до підвищення кваліфікації з метою успішного виконання завдань та якісного усунення проблеми.

4. Професійна компетентність, яка кваліфікується як індивідуальна. Такий вид компетентності характеризується володінням засобами саморегуляції, здатність до професійного росту, наявність професійної мотивації [4, с. 172].

Повністю погоджуємося з позицією О. Богданюка, який пише: «Як складова готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності професійна

компетентність виражається, у першу чергу, в їх суб'єктивній та об'єктивній готовності приймати рішення, які забезпечують виконання оперативно службових завдань, особливо у складних умовах несення служби. Формування професійної компетентності спирається, насамперед, на рефлексивність позиції фахівця і мотиваційні засади саморозвитку. Ця компетентність передбачає поєднання здатності до творчого вирішення проблем та наявність професійних умінь» [2, с. 28].

На нашу думку, результативність професійного становлення майбутнього офіцера буде залежати в першу чергу від того, як відбувається освітній процес у навчальному закладі, тобто від того, за допомогою яких форм, методів та засобів курсанти отримують потрібну для майбутньої професійної діяльності теоретичні знання та практичні навички. Не менш важливим аспектом при здобутті професійної освіти майбутніми офіцерами є і їхні особистісні риси – наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність, самооцінка тощо.

Оскільки особистість майбутнього офіцера є носієм соціального досвіду, ми вважаємо, що його професійні та особистісні якості – це інструмент, що певною мірою впливає на результат виконання покладених на нього функцій за призначенням. Тому необхідно створити психолого-педагогічні передумови формування професійної підготовки курсантів – майбутніх офіцерів, їх повної самореалізації. Професійна підготовка з однієї сторони є виявленням взаємодії людини із соціумом, а з іншої – чинником особистісного розвитку та самовдосконалення.

Розвиток лідерських якостей як складової професійної готовності курсанта повинен включати в себе такі основні психолого-педагогічні складові: емоційно-вольові; професійно-етичні; особистісні.

Водночас дидактичними складовими у формуванні організаторських якостей майбутніх офіцерів є: когнітивна (знання та їх застосування); функціональна (практичні уміння і навички); мотиваційна.

Зважаючи на труднощі майбутньої професійної діяльності офіцера, його службові функції та передбачаючи, в які ситуації може потрапити майбутній офіцер, ми окреслимо окремі, на нашу думку, важливі психологічні та педагогічні чинники, які сприятимуть розвитку лідерських якостей курсантів, а саме: розвивати емоційну стійкість і вольову саморегуляцію; формувати у майбутніх офіцерів як психічні стани «бойового збудження», бойового азарту, впевненості в собі, в своїй зброї, товаришах і командирах, так і стану зосередженості, спокою тощо; розвивати і зміцнювати у майбутніх офіцерів мотиви бойової діяльності; формувати якнайповніше уявлення про характер майбутнього бойового завдання, умови його виконання, можливі варіанти розвитку обстановки і способи дій в них; створювати бойовий настрій на завдання; знижувати рівень тривожності особового складу; формувати та закріплювати певну мотиваційну спрямованість на ефективність досягнення поставленої мети; формувати певну установку, що сприяє правильним діям і здатності особистості до самовдосконалення при реалізації поставленої мети; формувати управлінську самосвідомість і управлінську концепцію [5, с. 25].

До психологічних особливостей, які можуть яскраво характеризують лідерські якості, належать формально-динамічні особливості в комунікативній сфері: комунікативна ергічність, комунікативна пластичність, комунікативна швидкість, комунікативна емоційність.

Висновки.

Опрацювавши наукові джерела щодо сутності, специфіки, формування та розвитку лідерських якостей ми дійшли висновків, що лідерство – це вміння організувати свою професійну роботу та роботу підлеглих таким чином, щоб колектив відзначався згуртованістю, мав спільну мету, працював злагоджено та свідомо ставився до виконання своїх функціональних обов'язків. До лідерських якостей належать такі особистісні та професійні якості, як відповідальність, здатність швидко адаптуватися до нових умов, цілеспрямованість, взаємоповага, вміння передбачити результат роботи, вольовий характер тощо.

На нашу думку, лідерська позиція вимагає від особистості високого рівня професійної підготовки саме в аспекті взаємодії з іншими людьми, тобто впевненості у своїх діях, чіткості у прийнятті рішень та при виконанні поставлених завдань, вміння цілеспрямовано йти до поставленої мети.

Перспективами подальших досліджень є розробка корекційної програми щодо лідерських якостей курсантів.

Література:

1. Бірюк О.В. Підготовка офіцерського складу та перспективи військової кар'єри: Матеріали міжнар. семінару «Відносини між Збройними Силами, суспільством і державою». Секція «Військова освіта та підготовка». Київ, 22–23 червня 2000 р. Київ: Академпрес, 2000. С. 71–73.

2. Богданюк О.Д. Професійна компетентність майбутніх офіцерів прикордонників – основа якісної підготовки до службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка, соціальна робота. 2013. Вип. 29. С.27-29.

3. Боровик Л. В. Місце психологічної компетентності офіцера-прикордонника у структурі його професіоналізму. *Сучасна наука в мережі інтернет*: матеріали шостої всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. URL: <http://intkonf.org/kand-psih-n-borovik-lv>

4. Мірошніченко А. А. Визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Педагогічні науки. Хмельницький, 2016. № 5(7). С. 170–180.

5. Потапчук Є.М., Тихончук А.О. Проблеми психологічної підготовки робітника правоохоронних органів держави до управлінської діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії прикордонних військ України*. 1999. №10. С.23-29.

References.

1. Biryuk O.V. (2000) *Pidhotovka ofitser's'koho skladu ta perspektyvy viys'kovoyi kar'yery*. [Biryuk O.V. Officer training and military career prospects]. *Materialy mizhnar. seminaru «Vidnosyny mizh Zbroynymy Sylamy, suspil'stvom i derzhavoyu». Sektsiya «Viys'kova osvita ta pidhotovka»*. Kyiv, 22–23 chervnya 2000 r. Kyiv: Akadempres. Pp. 71–73.
2. Bohdanyuk O.D. (2013) *Profesiyna kompetentnist' maybutnikh ofitseriv prykordonnykiv – osnova yakisnoyi pidhotovky do sluzhbovoyi diyal'nosti*. [Bohdanyuk O.D. The professional competence of future border guards is the basis of quality training for official activities]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pedahohika, sotsial'na robota. Vyp. 29*. Pp. 27-29.
3. Borovyk L. V. (2018) *Mistse psykholohichnoyi kompetentnosti ofitsera-prykordonnyka u strukturi yoho profesionalizmu*. [Borovyk L.V. The place of psychological competence of a border guard officer in the structure of his professionalism]. *Suchasna nauka v merezhi internet : materialy shostoyi vseukrayins'koyi nauk.-prakt. internet-konf*. URL: <http://intkonf.org/kand-psih-n-borovik-ly>
4. Miroshnichenko A. A. (2016) *Vyznachennya kryteriyiv, pokaznykiv ta rivniv sformovanosti komandyr's'kykh kompetentsiy maybutnikh ofitseriv prykordonnykiv u protsesi vuvchennya zahal'noviys'kovykh dystsyplin*. [Miroshnichenko A. A. Determination of criteria, indicators and levels of formation of commander competencies of future officers of border guards in the process of studying military disciplines]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya : Pedahohichni nauky. Khmel'nyts'kyy, № 5(7)*. Pp. 170–180.
5. Potapchuk YE.M., Tykhonchuk A.O. (1999) *Problemy psykholohichnoyi pidhotovky robitnyka pravookhoronnykh orhaniv derzhavy do upravlins'koyi diyal'nosti*. [Potapchuk E.M., Tikhonchuk A.O. Problems of psychological preparation of the employee of state law enforcement agencies for managerial activities]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi prykordonnykh viys'k Ukrainy, №10*. Pp. 23-29.

Abstract. *The article outlines the specifics of the development of leadership qualities of future officers in the educational process and the creation of psychological conditions for the implementation of this task. The purpose of the article is the peculiarities of formation and development of leadership qualities of cadets.*

The article is aimed at analyzing the content and conditions for the development of leadership qualities of cadets as a priority form of education for the growth of their professional activity.

Keywords: *leadership qualities, professional activity, organizational qualities, professional competence.*